

Inleiding

De uitbraak van COVID-19 en de bestrijding van het virus zijn gepaard gegaan met een zogenaamde 'infodemic': een overvloed aan informatie, waarbij sommige berichten accuraat en andere juist niet. Door de hoeveelheid informatie en de gevoelde onzekerheid over het virus, kan het voor mensen moeilijk zijn om af te gaan op betrouwbare informatie en bronnen. Daarnaast is vaak moeilijk aan te tonen of en welke foutieve informatie doelbewust verspreid is. Juist rondom de uitbraak van COVID-19 kan mis- en desinformatie een effectieve bestrijding van dit virus ondermijnen, en voor maatschappelijke onrust zorgen. Deze twopager vat een analyse samen van het informatiedomein rond COVID-19 met als doel de verschijningen van mis- en desinformatie te duiden. Deze twopager maakt gebruik van open bronnen en baseert zich op onder meer informatie van (social) media en internationale rapporten.

Definitie

Desinformatie is het *doelbewust* verspreiden van misleidende informatie, met het *doel om schade toe te brengen* aan het publieke debat, democratische processen, de open economie of nationale veiligheid¹. Desinformatie hoeft niet altijd alleen onjuiste informatie te bevatten. Het kan een combinatie zijn van feitelijke, aantoonbaar onjuiste of deels onjuiste informatie, maar altijd met de intentie om te misleiden en te schaden. Misinformatie daarentegen is aantoonbaar onjuiste informatie, maar niet gecreëerd met de intentie om te schaden.

Wat

Rond COVID-19 is zowel sprake van misinformatie als desinformatie. De onderwerpen die aangehaald worden in dergelijke berichten lopen uiteen. Zo is er foutieve informatie rondom het aantal besmettingen en doden, besmettingen in bepaalde locaties, de dodelijkheid van het virus, de symptomen, situatie in de ziekenhuizen, medicatie en voorzorgsmaatregelen, verschillende aanpak van landen, inzet van Defensie maar ook diverse complottheorieën over o.a. de oorsprong van het virus en hoe het zich verspreidt (bijv. ontwikkeld door statelijke actoren of verspreid door migranten).

In een aantal reeds gesignaleerde berichten zijn er aanwijzingen voor een malafide intentie van de maker van het bericht. Wanneer deze berichten vervolgens weer gedeeld worden door andere personen, is het moeilijk vast te stellen of ook zij de intentie tot schade toebrengen hebben, of dat zij onbedoeld foutieve informatie verder verspreiden. Zo gaan des- en misinformatie gemakkelijk hand in hand.

Waarom

Omdat de crisis zich in alle onderdelen van de samenleving laat voelen, is er een breed palet aan aangrijpingspunten voor de verspreiding van des- en misinformatie: van overvraagde gezondheidszorg, wereldwijde recessie, beurskrach, instorten reisbranche, failliete MKB-ers tot vereenzaamde ouderen, angst over voedselvoorziening etc. Door deze berichtgeving kan het vertrouwen in de instellingen die verantwoordelijk zijn voor beleid en maatregelen worden ondermijnd. Specifieke motieven om desinformatie te verspreiden zijn onder meer te verdelen in: financieel gewin, propaganda, buitenlandse inmenging of kattenkwaad.

Hoe

Foutieve of misleidende informatie kan diverse vormen aannemen. Zo is er bijvoorbeeld sprake geweest van gemanipuleerde screenshots van nieuwssites of overheidsinstanties die rondgingen via sociale media. Verder zijn het veelal berichten die linken naar vaak twijfelachtige bronnen. Daarnaast zijn ook tekst- en audioberichten een manier om misleidende informatie te delen. Door onze digitale verbondenheid, kracht van social media en open samenleving verspreidt informatie, en dus ook misleidende informatie, zich razendsnel.

Waar

- Verschillende sociale media platformen (Youtube, Reddit, Facebook, Twitter, etc.)
- In gesloten apps (zoals Telegram en Whatsapp d.m.v. doorgestuurde berichten) en Facebook groepen (publiek en gesloten)
- Alternatieve media, websites en blogs, junk news (zoals Fenixx, Scepter, Xandernieuws, de Dagelijkse Standaard² en Amalek)

¹ Kamerstukken II, 2019/20, 30821, nr. 91: beleidsinzet bescherming democratie tegen desinformatie

² Rogers, R. en Niederer, S. (2019). *Politieke en sociale mediapropaganda*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. P. 167

Wie

Foutieve of misleidende informatie rond COVID-19 wordt verspreid door verschillende bronnen. Op nationaal niveau lijkt het momenteel vooral te gaan om burgers die misinformatie verspreiden, niet met de intentie om schade te berokkenen. Op internationaal niveau wordt ook berichtgeving van staatsgesponsorde media waargenomen. Daarnaast wordt desinformatie verspreid door personen met een financieel motief en in rechtsextremistische groepen.

Een rapport van de Europese Dienst voor Extern Optreden (EDEO) signaleert desinformatie over het virus en propaganda van pro-Kremlin media.³ Doel zou vooral zijn om te polariseren en vertrouwen in de EU uit te hollen. Uit het rapport blijkt echter niet dat er rond COVID-19 sprake zou zijn van een desinformatiecampagne gericht op Nederland. In de BZK-Kamerbrief van oktober jl. heeft het kabinet wel opgemerkt dat er online continue beïnvloedingactiviteiten uit Rusland zijn, maar met beperkte impact. Vooralsnog zijn geen signalen ontvangen dat statelijke actoren betrokken zijn bij een gerichte desinformatiecampagne rondom COVID-19 richting Nederland. Conclusieve uitspraken over de eventuele betrokkenheid van statelijke actoren zijn nu (nog) niet mogelijk.

Voorbeelden in Nederland

- DEF: bij Defensie is het vooral fysieke aanwezigheid van bijvoorbeeld voertuigen die leidt tot veel verspreide misinformatie. Daarbij gaan er audioberichten rond die via Whatsapp worden verspreid die een totale lockdown aankondigen waarbij alleen het leger nog op straat zou mogen zijn⁴.
- EZK: op verschillende platforms worden er links gelegd tussen de uitbraak en het coronavirus. De links tussen 5G en het coronavirus is dat de elektromagnetische velden (EMV) van 5G het immuunsysteem aantasten. De energie van de EMV worden geabsorbeerd door cellen in het lichaam en tasten op deze manier het immuunsysteem aan. Het bewijs dat hiervoor geleverd wordt is dat Wuhan als een van de eerste Chinese steden een breed aangelegd 5G-netwerk had.⁵
- VWS: onder meer via Whatsapp wordt een over ibuprofen verspreid. Zo zou een neuroloog bij Treant Zorggroep hebben gewaarschuwd voor ibuprofen. Dit bericht was volgens de zorgorganisatie nep en kwam niet van een neuroloog bij Treant. Ook de bewering dat onderzoek van de universiteit van Wenen had aangetoond dat het coronavirus zich door het gebruik van ibuprofen sneller vermeerderd, bleek nep te zijn. De onderwijsinstelling vertelde onder meer aan factchecker Politico dat de universiteit dit helemaal niet onderzoekt.⁶
- Politie/DEF: er ging een gemanipuleerd bericht zogenaamd van de politie rond op social media. Hierin werd aangekondigd dat mensen binnen moesten blijven omdat de luchtmacht op een bepaald tijdstip Nederland zou gaan desinfecteren.⁷
- Ziekenhuis: het Amphia-ziekenhuis heeft onder andere te maken met een bericht dat via Whatsapp wordt verspreid. Hierin luidt een arts op de Intensive Care (IC) de noodklok over situatie in het ziekenhuis. Het ziekenhuis zou de zorg niet langer aankunnen.⁸

Gevolgen

- Mis- en desinformatie kan ertoe leiden dat mensen niet meer weten wat te geloven, en daarmee een effect hebben op de medische voorlichting en het vertrouwen van burgers, bijv. in de overheidsmaatregelen, de informatie die de overheid verstrekt over covid-19, etc.
- Daarnaast kan het polarisatie en discriminatie aanwakkeren. Des- en misinformatie over de uitbraak van het coronavirus en de gesuggereerde relatie met de hygiënische standaarden en eetgewoonten van Chinezen, kunnen raciale stereotypen aanwakkeren en xenofobie voeden.
- Desinformatiecampagnes van statelijke actoren kunnen tot bilaterale spanningen leiden.

³ <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-disinformation-on-the-coronavirus-short-assessment-of-the-information-environment/>

⁴ <https://twitter.com/Defensie/status/1238493602768195592>

⁵ <http://stralingsleed.nl/blog/heeft-het-coronavirus-een-link-naar-5g/>

⁶ <https://www.nu.nl/coronavirus/6038713/ema-geen-bewijs-dat-ibuprofen-klachten-door-coronavirus-verergert.html>

⁷ <https://www.human.nl/medialogica/lees/corona-debunker/politie-nepnieuws.html>

⁸ <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/nepnieuws-kost-artsen-onnodig-veel-tijd-sommigen-zeggen-dat-wij-aan-censuur-doen~b1187468/>

Conclusie en aanbevelingen

Zowel des- als misinformatie rondom COVID-19 circuleren op (sociale) media. Wel is het in de voorbeelden vaak lastig om de intentie om te misleiden aan te tonen. Het is daarom relevanter om te focussen op de impact en het effect van een bericht. Zo hebben burgers naar aanleiding van het bovengenoemde voorbeeld van de politie 112 gebeld met vragen.⁹ Ook is het duidelijk dat er in Nederland gehamsterd wordt, zoals met paracetamol¹⁰, wat een gevolg kan zijn van des- en/of misinformatie.

Wanneer gefocust wordt op de impact en effecten van onjuiste berichtgeving, kan daar een handelingsperspectief aan gekoppeld worden voor communicatieafdelingen. Hier ligt een duidelijke rol voor de interdepartementale werkgroep desinformatie om dit uit te werken. Ook zou er bij nieuwe maatregelen van de overheid vooraf gekeken kunnen worden welke mogelijke mis- en desinformatie hierdoor verspreid zou kunnen gaan worden; en wat daar het effect of impact van die berichten zou kunnen zijn. Door op deze wijze te anticiperen en scenario's voor nieuwe maatregelen voor te bereiden kunnen handelingsopties mogelijk vooraf worden geïdentificeerd.

⁹ <https://twitter.com/Politie/status/1241800078878277640>

¹⁰ <https://www.parool.nl/amsterdam/grote-run-op-paracetamol-je-doet-andere-mensen-tekort~bc285e57/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.nl%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dweb%26cd%3D1%26ved%3D2ahUKEwjvqLGz6LroAhXG0KQKHVLYCqwQFjAAegQIAhAB%26uri%3Dhttps%253A%252F%252Fwww.parool.nl%252Famsterdam%252Fgrote-run-op-paracetamol-je-doet-andere-mensen-tekort%7Ebc285e57%252F%26usg%3DAOvVaw1hPiqfW19vNZONUheBpZtg>